

בחיפוש אחר הנורמאליות האבודה

מאת איזה פרליס

מפתח המפתחות הוא פרק הסיום: "בחיפוש אחר הזמן הספרדי האבוד" – פרשה מופלאה של יחסי אב-בן בהיפוך יוצרות. האב פירסם את ספרו הראשון, בגיל ששים, ושלוש שנים לאחר הופעת קובץ סיפוריו של בנו. המורשת הספרדית-ירושלמית מצד האב ומרוקאית מצד האם, התמזגו אצל הבן בדמות "מתבולל" בין אשכנזים. תופעה זו מייחס יהושע לאמו, שראתה את העולם הציוני-אשכנזי, כדגם ראוי לחיקוי ושלחה את ילדיה לתיכון חילוני ולא לבתי ספר דתיים. והרי תמונה של אותו נער, מדריך בצופים, שכבר התפקד, חובש כיפה ומתעטף בטלית ויושב ליד אביו בבית הכנסת, כדי להביע סולידריות עם הוריו, ולאחר שעה קלה לובש חאקי ושב לתנועת הצופים. זהות כפולה, מגירות מגירות, שניכרת גם ביצירה. מכאן "שהלטה האידיאולוגי שלי למען הישראליות נובע גם מן הטעם הפשוט שישראליות זו היא, אשר תבטל את חריפות ההבדל העדתי שממנו חששתי בשעתו".

יהושע בונה את עולמו כישראלי-יהודי-ציוני-חילוני. הפולמוס בינו ובין יריביו האידיאולוגיים הוא ריב בין שתי אמונות סותרות, שכן אותו אתיאיסט הוא בעל אמונה לא פחות לוחטת וקנאית מזו של בעלי הפלוגתא שלו. עם כל הערכתו לסובלנות אין הוא סובלני כלפי מה ששנא עליו, כמו למשל גזענות או חיי-גולה. אולם על אף דבקותו בעמדותיו העקרוניות, מתוך שיכנוע עמוק בצדקתן, מצבו פחות נוח מזה של יריביו. המאמין בהבטחה אלוהית, בברית בין הבתרים ו/או בזכות היסטורית על ארץ ישראל, פטור מהרבה לבטים, ספקות ושברון לב, שכן זו זכות מוחלטת, שניתנה לעם ישראל בלבד. זה מקור התביעה לאי-שלמה ושליטת כל זכות ריבונות של הערבים; לכל היותר מוצע להם סטאטוס של גר ותושב. יהושע

אברהם ב. יהושע: הקיר וההר;
מציאותו הלא-ספרותית של
הסופר בישראל, זמורה ביתן
תשמ"ט/1989.

המציאות הישראלית מאלצת את הסופרים מן השורה הראשונה לנטוש את "מגדל השן" ולקחת חלק במאבק האידיאולוגי, המפלג את העם. אחד הפעילים בזירה זו הוא א.ב. יהושע, שבאסופת מאמריו: "הקיר וההר", קובצו דברים, שכתב והשמיע במשך עשרים שנה, 1967-1987. כותרת-המישנה: מציאותו הלא-ספרותית של הסופר בישראל, מצביעה על הפיצול שחל, כביכול, בין כתיבה ספרותית "טהורה" ופובליציסטיקה. אכן, המעוניינים להשתיק את הסופרים, המעזים להתערב בפוליטיקה, משתמשים בתירוץ זה: "שיכתוב הסופר, שיכתוב שירים, סיפורים... העיקר שיפסיק לצעוק". למעשה, תעודת עניות היא לאותם מקטרגים, שסופר צריך להצטדק על מעורבותו בחיי עמו.

בדרך כלל מחפש הקורא בגיבורי הבדיון את הקווים האוטוביוגרפיים של המחבר: תכונותיו האישיות, מאורעות חייו וחיי משפחתו, שהסתננו אל העולם הבדוי, בתחפושת זו או אחרת. באסופה שלפנינו חושף א.ב. יהושע את דיוקנו הרוחני, ללא מסיכה: "האני מאמין" שלו, שורשיו המשפחתיים, מזגו הלוהט והרגשני, כשרונו הפולמוסי, סימפטיות ואנטיפטיות שלו. דווקא הפובליציסט-טיקה שלו מאוד אוטוביוגרפית; מה גם שבין בירורים פוליטיים-אידיאולוגיים, שזורים פרקים בענייני תרבות וספרות. שתי החטיבות גם יחד טבועות בחותם חווייה אישית ואפשר למצוא בהן מפתח להבנת יצירתו של יהושע. "אותי עדיין תמיד מעניין בעיקרו של דבר המצב האנושי העירום. המקום, התקופה והזמן, באים רק כדי לחזק את החווייה".

דוגל ב"זכות המצוקה" והרי זו נגמרת במקום שמתחילה מצוקתו של הזולת. "אין למושג 'זכות היסטורית' כל משמעות מדינית משפטית או מוסרית... הזכות האמיתית היחידה היתה זכות המצוקה. זכות הרעב לגנוב פת לחם, או זכות הנמלט מפני הרוצח או מפני השריפה. ומכאן הטרנדזיה של הקונפליקט בארץ-ישראל".

לפי ההגדרה הקלאסית טרגדיה היא סתירה בין שני סוגים של צדק מוחלט. במקרה שלפנינו בין זכות מדינית, גיאוגרפית של הערבים וזכות אקזיסטנציאלית, זכות האין-ברירה של היהודים. מכאן נובעות מסקנות מעשיות, המעמידות את א.ב. יהושע במחנה היוונים.

יהושע דוגל בפתרון שלום על בסיס חלוקת הארץ בין מדינת ישראל ומדינה פלשתינאית או ירדנית-פלשתינאית. לא רק הנימוק הפראגמטי של סכנה דמוגרפית מצד מיעוט ערבי, אלא גם עקרון מוסרי מביא אותו לתפיסה זו. בהקשר זה הוא שולל מכל וכל הצעות שלום ישראליות, המתבססות על אוטונומיה וכיוצא באלה. בעיניו לא רק שאינן מעשיות, שכן הערבים ידחו אותן, אלא בנוסף לכך משוללות הן בסיס מוסרי. "אין כל משמעות לא מעשית ולא מוסרית להציע לשני הצעה שאתה בעצמך יודע שאילו אתה היית במקומו לעולם לא היית מקבלת". ובנימה אישית, האופיינית לו: "לוא הייתי הוותרן שבפלשתינאים לא הייתי מוכן לקבל עלי מרצוני החופשי את הוויתור על כל סיכוי של עצמאות כלשהי במולדתי". הדברים נכתבו ב-1981, אבל הם רלוונטים ביותר בימי דיונים על תכנית השלום של ראש הממשלה, שמיר.

מלות-מפתח שהן אבן הפינה לכל הבניין הרעיוני שלו הן: זהות, נורמאליות, טוטאליות. חזרה לנורמאליות (או נורמאליזציה), היא לדעתו לשון חילונית, המקבילה למושג דתי מסורתי: "גאולה", שכן אבותינו ראו את פיזורם בגויים כעונש והתפללו לגאולה ממצב זה, לשיחרור משיעבוד המלכויות. בכוונה תחילה מגדיר יהושע את הנורמאליות, כריבונות מדינית, כמצב של "עם יושב על אדמתו ברובו המכריע, מדבר בלשונו וחי במסגרת מדינית-חברתית בה הוא מקיים את הטוטאליות של חייו. מבחינה זו איראן (של חומייני) היא מדינה נורמאלית... גם אוגנדה היא מדינה נורמאלית... גרמניה הנאצית היתה מדינה נורמאלית, למרות שהיתה מדינה רוצחת (ואז טובי-בניה נטשוה וגלו מארצם)... התכנים של

הקיום הלאומי הם מעבר לשאלה של נורמאליות".

האם ההגדרה הזאת של נורמאליות חלה על דרום-אפריקה, שבה מיעוט לבן רודה ברוב השחור, משולל זכויות? והרי יהושע עצמו חושש מהפיכת ישראל ל"איזו מוטאציה מפלצתית של דרום-אפריקה. אם חלילה ישרור במדינת ישראל משטר חומייניסטי, גזעני או פאשיסטי כיצד יוכלו אלה מבין אזרחיה, המתעבים משטרים כאלה לחיות חיים "טוטאליים"? האם מצבם של אותם "בוגדים אפשיסטים" שנואים יהיה נוח ממצב יהודים בקרב אנטישמים? האם גלות רוחנית עדיפה על גלות גיאוגרפית? הצל האפל של הנורמאליות הוא האנומליה של חיי גלות. זו מחלה, שנגיפיה מצויים בתוך כל יהודי, מחלה שהיהודים אוהבים אותה ואינם רוצים להתרפא ממנה. זעם עצום וזעם המחבר על היהודים, שתיאורטית מתגעגעים לציון, אבל מעדיפים להישאר במקומותיהם. עם עובדה זו אין הוא מוכן להתפשר או לתת לה לגיטימציה. אחד הנימוקים שלו הוא חשש לשואה, העלולה להתרחש גם בעתיד. אילו ניצלו היהודים את ההזדמנות מיד לאחר הצהרת בלפור ועלו בהמוניהם לארץ, השואה לא היתה מתרחשת. לא הציונות הכזיבה – העם הכזיב. בוויכוח היסטורי אין טעם להתווכח על "אילוני"; ובכל זאת אפילו נניח, שמשאלת-לב זו הפכה למציאות בטרם שואה, גם אז אילו הגיע רומל לארץ ישראל היו הנאצים "מתגברים" על הישוב. אמנם לא בתאי הגזים, אלא במצדה האחרונה שלנו. חלומם של אבות הציונות על "מקלט בטוח" לא התגשם במציאות.

אולם לא הנימוק הבטחוני הוא הדומיננטי בדחית הגולה, שכן יהושע זועם כשמעלים על נס את תרומת הפרוידים והאיינשטיינים לתרבות. הפריחה התרבותית של הגולה אינה משנה לגבי דידו. גאונים אלה צמחו מתוך תרבות זרה והרי הוא מעוניין בזהות אותנטית, הצומחת במדינת ישראל. מכאן הדגש החזק על הישראליות. יהודי אפשר להיות בעולם כולו – ישראלי רק בארץ. זוהי גם נקודת מוצא בוויכוח בין דתיים וחילוניים. בוויכוח זה מוצג החילוני "כמשהו חלקי... לעומת היהודי האותנטי והשלם שמוצג על ידם". מסיבה זו "נעשיתי הטוען העיקרי למען שימוש חזק ומרובה יותר במושג ישראלי וישראליות".

הגדרת ישראלי היא פשוטה: אדם המחזיק בתעודת-זהות ישראלית. ברם כאן פתח לעצמו יהושע "חזית שנייה",

המשתקפת בפולמוס בינו ובין חברו, המשורר הערבי-נוצרי, אנטון שמאס. לפי ההגדרה גם ערבים אזרחי-ישראל הם ישראלים, אבל אין הם ציונים ולפי כך אין הם מקבלים את העקרונות שמדינת ישראל היא מדינתו של העם היהודי כולו (על פי חוק השבות). על עקרון זה אין יהושע מוותר ועל כך יש לו הצעה לאנטון שמאס. "אם אתה רוצה את הזהות המלאה שלך, אם אתה רוצה לחיות במדינה בעלת אישיות פלשתינית עצמאית, בעלת תרבות פלשתינית מקורית, קום קח את מטלטליך ועקור מאה מטרים מזרחה, אל המדינה הפלשתינית העצמאית שתשכון לצד ישראל". זו בעצם אותה עצה, שיהושע נותן ליהודים, בשינוי שם התואר של המדינה בלבד, ובכל זאת שמאס נפגע עד מאוד. למרות זאת בהזדמנות אחרת זועק יהושע במר נפשו, שאם תהיה ארץ-ישראל שלמה, "אנסה אולי לחפש יחד עם אנשים כאנטון שמאס את הישראליות. בעצם ללכת לפתרון הכנעני". והרי הכנעניות מראשיתה היתה חלום רומנטי, אוטופיה גמורה. האם יהושע אינו עקבי בהשקפתו? לא ולא. אולם המציאות היא כל כך מטורפת, ששום פתרון אינו הולם אותה, בבחינת ריבוע העיגול.

לאחר הקמת המדינה, השגת השלום היא המטרה הלאומית העליונה; רעיון זה שזור בכל הגיונו. מכאן התנגדותו למיסטיפיקציה של מושג השלום, כגון דרישה להשיג "שלום אמיתי" וכו'. הסוואה זו משמשת כסות לאלה, שאינם מוכנים לשלם את מחיר השלום הרגיל, המקובל בין עמים ומדינות. כל תקוותיו להתקדמות בכיוון זה מתבססות לא על הסכמה או לחץ אמריקני, אלא על פחד מפני מלחמה חדשה.

כותרת האסופה: "הקיר וההר", מרמזת על שני סמלים: הכותל המערבי והר הרצל. הכותל – סמל העצירה והחסימה והתעלמות מן הסביבה המקיפה אותו. ההר – פתוח לכל רוחות השמים ונוף נרחב נשקף ממנו. אין צורך לפרש באיזה משני הסמלים בוחר המחבר.

האסופה היא בבחינת מועט המחזיק את המרובה והיא תמצית הגותו של א.ב. יהושע, שכמובן יש לה חסידים ומתנגדים, אבל אין איש אדיש כלפיה. הקורא עכשיו את המאמרים, שכתבו לפני האינתיפאדה, רואה אותם מוארים בלהבותיה. רעיונותיו נבחנים בימים אלה הלכה למעשה. המתנגדים אולי יראו אותם מופרכים על ידי המציאות האכזרית ואילו החסידים יצטערו, שכמה מהם לא התממשו לפני השריפה.